

*Кореляція когнітивних процесів та робочої пам'яті
перекладача*

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ КОГНІТИВНИХ АСПЕКТІВ ПЕРЕКЛАДУ	6
1.1 Процеси моніторингу при синхронному перекладі.....	6
1.2 Базисні характеристики когнітивних моделей перекладу.....	8
1.3 Функціонування робочої пам'яті перекладача.....	12
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ РОБОЧОЇ ПАМ'ЯТІ УСНОГО ПЕРЕКЛАДАЧА.....	17
2.1 Розвиток професійно-комунікативної компетентності перекладача.....	17
2.2 Психолінгвістичний експеримент	20
ВИСНОВКИ.....	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	29

ВСТУП

Специфіка мовних операцій, затребуваних в тій чи іншій ситуації перекладу, впливає на психологічний тип перекладача. Для усних перекладачів характерні відкритість і невимушеність у вираженні думки, емпатія, швидка реакція, розвинена інтуїція, тяжіння до приблизного формулювання, сприйняття на слух.

Усний переклад пов'язаний з напруженою увагою, інтенсивною роботою пам'яті, здатністю утримувати в пам'яті великі відрізки мовлення і прогнозувати розгортання змісту. Слід підкреслити, що результат прогнозування залежить від інтелектуального «багажу» перекладача. Сам процес прогнозування характеризується попереднім когнітивним досвідом перекладача, тому, чим ширше діапазон цього досвіду, тим успішніше буде проходити пошук адекватного варіанту перекладу.

Незважаючи на всі наукові досягнення у рамках досліджень синхронного перекладу, кількість доробків щодо когнітивної обробки інформації, а саме як перекладач керує процесом інтерпретації, складає незначну кількість праць, що зумовлює **актуальність** дослідження. Як відомо, усний перекладач має одночасно виконувати дві лінгвістичні задачі: прослуховування / розуміння повідомлення однією мовою та відтворення уже почутих частин промови іншою. Тож, функції роботи пам'яті, особливо робочої, а також її обмеження мають бути в центрі уваги. Когнітивна і робоча пам'ять є важливими областями в дослідженнях процесо-орієнтованого усного та письмового перекладу.

Це дослідження базується на перекладознавчому, психолінгвістичному та когнітивному аспектах. Природа когнітивних процесів та обсяг робочої пам'яті відіграє ключову роль у процесі перекладу. Ця теза постулюється у працях таких вчених, як О. П. Воробйової [1], Л. Гавіолі [13], Х. Теббле [19], Е. П. Гончаренко [2], Ф. Дабслафф, Х. Дам [11], С. А. Жаботинської [3], О. В. Максименка та С. Б. Фокіна [5], Б. Мартінсон [12], Н. В. Таценко [6], С. Хейл [15].

Мета дослідження полягає у виявленні специфіки функціонування когнітивних механізмів та робочої пам'яті усного перекладача.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- обґрунтувати важливість розвитку професійно-комунікативної компетентності перекладача;
- з'ясувати способи нівелювання основних лінгвістичних стрес-факторів під час перекладу;
- здійснити емпіричне дослідження робочої пам'яті усного перекладача;
- осмислити функціонування робочої пам'яті перекладача;
- виокремити базисні характеристики когнітивних моделей перекладу;
- окреслити процеси моніторингу при синхронному перекладі.

Об'єктом дослідження є когнітивні процеси робочої пам'яті усного перекладача, а його **предметом** – особливості функціонування когнітивних процесів під час перекладу.

Характер дослідження зумовлює необхідність застосування комплексної методики аналізу матеріалу. У роботі були використані такі **методи** дослідження: *дефінітивний* – для визначення базисних термінів психолінгвістики та перекладознавства, *контрастивний аналіз*, що уможливорює порівняння та виокремлення диференційних ознак функціонування робочої пам'яті серед студентів, які мали попередню підготовку, та тих, котрі не виконували розроблених вправ, *евристичний метод*, що передбачає зібрання раніше зафіксованого матеріалу дослідження, тобто когнітивних моделей, процесів моніторингу та функцій робочої пам'яті, *статистичний метод* на основі дослідження В. І. Перебийніс [7 с. 154] для встановлення тенденції у вдосконаленні функціонування робочої пам'яті у майбутніх перекладачів та для формування підрахунків і зіставлення діаграм з метою отримання об'єктивних даних проведеного експерименту, *метод педагогічного експерименту* [4, с. 63], який полягає у спеціальній організації

педагогічної діяльності викладачів, учнів і студентів з метою перевірки, обґрунтування заздалегідь розроблених теоретичних припущень і гіпотез, а саме позитивний вплив розробленого курсу вправ, націлених на вдосконалення робочої пам'яті майбутніх перекладачів

Теоретична значущість роботи полягає в можливості використання результатів дослідження у теорії перекладу, методиці навчання перекладу, психолінгвістиці, а також робить внесок у розвиток понятійного апарату когнітивістики та лінгводидактики.

Практична значущість роботи визначається можливістю застосування її напрацювань у практичній діяльності перекладачів, при проведенні практичних занять з усного перекладу, з іноземної мови, методики навчання перекладу, складанні навчальних посібників.

Апробація результатів роботи. Підсумки окремих етапів наукової роботи висвітлювалися у статті «Кореляція когнітивних процесів та робочої пам'яті перекладача», що опублікована у фаховому збірнику наукових праць «Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації» Том 31 (70) у Випуску № 4, 2020 [8].

Структура роботи включає в себе вступ, два розділи, п'ять підрозділів, висновки та список використаних джерел (23 позиції). Загальний обсяг роботи складає 31 сторінку.

РОЗДІЛ 1

СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ КОГНІТИВНИХ АСПЕКТІВ ПЕРЕКЛАДУ

1.1 Процеси моніторингу при синхронному перекладі

Усі процеси, що забезпечують функціонування синхронного перекладу як специфічного виду діяльності, так чи інакше пов'язані з використанням ресурсів пам'яті.

Психолінгвістика – це наука, що утворилася на стику двох суміжних дисциплін: лінгвістики і психології – внаслідок цього вона використовує теоретичні та емпіричні методи обох наук для дослідження розумових процесів, що лежать в основі оволодіння мовою та її використання.

Когнітивні процеси – це психічні процеси, які можливо представити як логічну і осмислену послідовність дій з переробки інформації.

Робоча пам'ять – це когнітивна система обмеженої ємності, що забезпечує тимчасове зберігання інформації, доступної для безпосередньої обробки.

Важливу роль у процесі обробки тексту оригіналу і в успішності перекладу відіграє увага, зосередженість, стійкість, концентрація на ключових моментах, швидкість перемикання з одного об'єкта на інший.

Усний перекладач виконує дві функції відповідно до моделі ментальних процесів, він перекладає та керує взаємодією між мовцями. Процес інтерпретації включає в себе різні види моніторингу, концепція якого може бути корисна для опису специфіки когнітивних процесів перекладачів.

Моніторинг власних висловлювань характерний для всіх мовців в цілому. Контролюючи (спостерігаючи, оцінюючи, можливо, виправляючи) нашу мову під час розмови, ми порівнюємо наше мовлення з нашим планом, виявляючи і, можливо, виправляючи промахи мови, невідповідності тощо. Моніторинг також входить до кількох моделей процесу синхронного перекладу. Так, наприклад, відомо, що під час своєї роботи перекладачі синхроністи виправляють свої власні інтерпретовані висловлювання під час

промови на мові оригіналу. Крім такого корегування емпіричні дані для моніторингу надходять також з ретроспективи [21, с. 53]. Отже, ми припускаємо, що моніторинг також є компонентом процесу інтерпретації в межах соціальної сфери, але з розширеними функціями.

Функції різних видів моніторингу інтерпретатора можна описати у двох пунктах. Перший – коли говорить одна сторона, перекладач має стежити за своїм розумінням висловлювань, відслідковувати зв'язок між щойно почутим реченням та уже перекладеною частиною промови та стежити за процесом обробки інформації та здатністю її запам'ятовувати. Другий пункт – коли перекладач говорить, він має аналізувати своє власне висловлювання мовою перекладу, відстежувати доречність та логічний зв'язок між частинами, що вже були перекладені, і відстежувати вербальні і невербальні реакції мовців [10, с. 274].

З точки зору випадків моніторингу (тобто контролю процесу і результатів усного перекладу) можуть спостерігатися певні відмінності між досвідченими усними перекладачами, які постійно розвивають свої навички, та тими, хто обмежується лише знанням мови, без тренувань своїх здібностей та практики націленої на покращення функціонування робочої пам'яті. Моніторинг, є розділовою рисою між досвідченими та недосвідченими усними перекладачами, а досвідчені усні перекладачі мають більше можливостей для обробки інформації, та вміють добре контролювати процес перекладу [21, с. 16].

Проблеми обробки, які можуть виникнути під час інтерпретації є прикладом неправильного моніторингу, і знижують продуктивність роботи. За допомогою компонентів моніторингу, таких як здатність контролювати процес, вміння виконувати переклад з дуже малою втратою інформації, перекладач може інтерпретувати повідомлення досить якісно [21, с. 76-77].

Говорячи про досвідчених перекладачів, можна звернути увагу на те, що перш за все вони розвивають специфічні для предметної області навички (здатність селективного кодування, кращий контроль вихідних даних, більш

ефективний розподіл робочої пам'яті), які, у свою чергу, мають вагоме значення при перекладі [21, с. 139].

Проблеми обробки повідомлення – це проблеми, що виникають при інтерпретації і призводять до збоїв автоматизованих процесів, таких як проблеми зі сприйняттям, швидкістю перекладу і пошуком відповідників; моніторинг відбувається, коли перекладач розмірковує про особливості передачі повідомлення, наприклад про оцінку мовця; зрештою, стратегії є рішеннями проблем обробки і можуть бути будь-якими – від компресії, до смислового розвитку.

Отже, можна сказати, що приклади моніторингу дійсно можуть розповісти нам щось про досвід та вміння перекладача. Моніторинг є компонентом, який робить процес перекладу більш ефективним. Завдання моніторингу полягає в контролі, спостереженні, оцінці та виправленнях мовлення та зіставленні його з наміченим планом перекладу.

1.2 Базисні характеристики когнітивних моделей перекладу

За словами О. П. Воробйової «застосування когнітивних підходів у гуманітарних науках, свідчить про поширення когнітивної методики та зміцнення міждисциплінарних зв'язків» [1, с. 18]. С. А. Жаботинська характеризує когнітивні структури як «ментальний конструкт, або інтерпретацію, яка об'єктивується в мовній формі. Така об'єктивація іконічна: формальна структура фіксує саму когнітивну модель» [3, с. 72], а когнітивну модель розглядає як «синтез концептуальної моделі і когнітивної операції» [3, с. 62].

Даніель Жиль розробив власну когнітивну модель перекладу під назвою «Модель розподілу зусиль», її ядром є ресурси уваги перекладача та їхній розподіл у процесі перекладу. Отже, в рамках комунікативної ситуації інтерпретації через виконання декількох типів операцій застосовуються та

виявляються різні рівні активованої свідомості, а також задіяні когнітивні механізми, які забезпечують ефективність та ментальну енергію [14, с. 38].

Відповідно до цієї моделі перекладач-синхроніст протягом процесу інтерпретації потребує чотири типи зусиль, див. рис.1:

(Рис. 1)

«Модель розподілу зусиль» Д. Жіля

1. Слухання та аналіз тексту – ці зусилля пов'язані саме з розумінням, адже просте слухання слів марне, якщо мозок перекладача не перетворює їх в осмислене повідомлення;

2. Запам'ятовування – розглядається, як механізм, завдяки функціонуванню якого відбувається тимчасове збереження інформації в робочій пам'яті, до процесу подальшої обробки повідомлення;

3. Створення цільового тексту – при послідовному усному перекладі зусилля поділяються на дві виробничі фази: перша – це момент, коли перекладач слухає текст мовою оригіналу і робить нотатки, а друга – передача повідомлення мовою перекладу;

4. Координація усіх зусиль – з цією навичкою перекладачеві буде легше збалансувати виконання своєї роботи в найбільш оптимальних умовах, оскільки мистецтво інтерпретації засноване на мистецтві координації [14, с. 165].

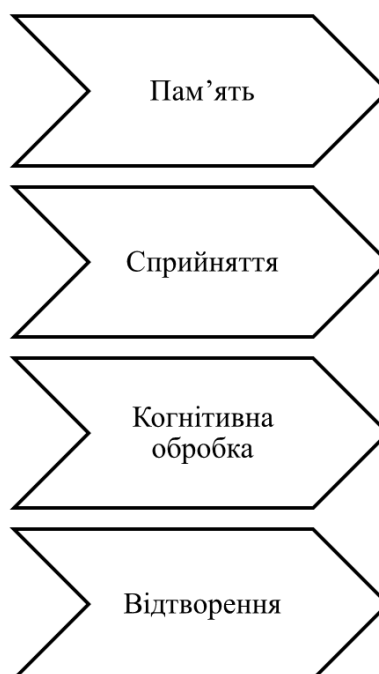
Енергія, витрачена на переклад, обумовлена сумою всіх чотирьох «зусиль» і динамічно змінюється разом з вихідним потоком мови. Так, при перекладі доволі простого тексту можуть з'явитися помилки, оскільки попередній уривок міг представляти велику складність і потребував великих зусиль для його запам'ятовування. Отже, фундаментальну роль серед представлених чотирьох зусиль відіграє координація процесу перекладу.

Нещодавно Кілліан Сібер запропонував свою модель когнітивного навантаження при синхронному перекладі, засновану на загальних дослідженнях когнітивних процесів, яка передбачає, що різні процеси можуть оброблятися паралельно один одному [18, с. 25].

Ця модель вважається найсучаснішою та відтворює когнітивне навантаження, що виникає в результаті взаємодії компонентів синхронного перекладу (пам'яті, сприйняття, когнітивної обробки та відтворення), на рівні речення.

(Рис. 2)

«Модель когнітивного навантаження» К. Сібер

При збільшенні темпу мови оратора, а також при наявності у нього певних особливостей вимови (діалекти, порушення загальноприйнятих мовних норм, дефекти мовлення та інші), синхронному перекладачеві доводиться

вдаватися до різних стратегій синхронного перекладу. У своїй праці Кілліан Сібер описує чотири поведінкові стратегії, які перекладачі, на його думку, можуть застосовувати у своїй роботі: очікування (waiting), затримка (stalling), сегментація (chunking), передбачення (anticipation).

Розглянемо детальніше кожен з цих стратегій.

Очікування – це стратегія, за допомогою якої синхронні перекладачі мають на меті спочатку отримати якомога більше тексту мови оригіналу, а потім тільки починати відтворення тексту мовою перекладу. Як наслідок, інформація, яку вони отримують під час очікування, повинна зберігатися в робочій пам'яті, де вона залишається активною завдяки когнітивним ресурсам, доти, поки вся інформація не буде відтворена. З одного боку, це дозволяє перекладачам тимчасово полегшити когнітивне навантаження, оскільки переривання одночасних процесів сприйняття і відтворення мови ефективно перетворює процес у просте завдання сприйняття і запам'ятовування. Однак, з іншого боку, це може викликати побічний ефект, що призводить до значного збільшення когнітивного навантаження, коли інформація, яку чекав інтерпретатор починає кодуватися [17, с. 193].

Як стратегія, затримка дуже схожа на очікування, оскільки обидві вони спрямовані на те, щоб виграти час протягом якого інтерпретатор може отримати більше інформації до стадії інтеграції та кодування. У той час як очікування зазвичай призводить до мовчання в усних перекладачів, затримка ж постулює виробництво «нейтрального заповнення», яка заповнює період очікування без додавання будь-якої нової інформації, хоча, навіть повторення того, що вже було сказано, трохи змінює повідомлення з точки зору акценту та інших факторів. Подібно до стратегії очікування, затримка збільшує паузу витриману інтерпретатором і додає складності на рівні когнітивної обробки, оскільки кодування і відтворення матеріалу заповнення накладається на процес розуміння [17, с. 194].

Сегментація тексту – це процес розуміння, при якому речення ділиться на більш дрібні сегменти, базуючись на поверхневому аналізі. Передбачається, що

фрагменти приблизно відповідають просодичним патернам мови і зазвичай складаються з одного змістовного слова, оточеного низкою функціональних слів. Дотримуючись цієї стратегії, інтерпретатори сегментують вхідні дані на більш дрібні фрагменти, які можуть бути відтворенні без жодної затримки та без прослуховування повного речення [17, с. 196].

Стратегія передбачення базується на можливості інтерпретатора спрогнозувати, що буде сказано мовцем. З одного боку, потреби в когнітивних ресурсах, здається, залишаються близькими до базових значень, за винятком фактичної обробки, тобто «вгадування» дієслова, що залучає до чималого використання когнітивних ресурсів. З іншого боку, ця стратегія дозволяє перекладачам завершити свою інтерпретацію з запізненням, аналогічним базовому значенню, що дозволяє уникнути вищезгаданого побічного ефекту [17, с. 197].

На сьогоднішньому етапі робляться припущення щодо обсягу когнітивного навантаження (в рамках парадигми обмежених ресурсів), пов'язаної з кожною з цих стратегій.

Отже, основними характеристиками когнітивного механізму перекладача є наступні: гнучкість, динамізм, широкі операційні можливості, висока швидкість перемикання мовних і культурних кодів, швидкий перехід з однієї системи культурно-когнітивних координат в іншу, здатність приймати миттєві рішення, активність всіх механізмів пам'яті, розвинена інтуїція, здатність до рефлексії, вміння одночасно виконувати гетерогенні мовні дії, широкий арсенал знань.

1.3 Функціонування робочої пам'яті перекладача

Незважаючи на необхідність утримувати в пам'яті певний обсяг тексту мовою оригіналу до безпосереднього початку процесу перекодування інформації на рідну мову, синхронні перекладачі позбавлені можливості повторювати її. Складність в одночасному розумінні тексту та його відтворенні

можна пояснити артикуляторним придушенням – феномен, при якому артикуляція нерелевантної інформації під час вербальної задачі заважає нормальному функціонуванню фонологічної петлі. Згідно з твердженнями Алана Бедделі, це відбувається, тому що артикуляція пригнічує субвокальне повторення вербальної інформації (тобто в цьому випадку, субвокальне повторення тексту оригіналу) [9, с. 419]. Сам процес синхронного перекладу передбачає декілька факторів, що превентують промовляння тексту в голові: по-перше, всього близько 70% інформації, переданої в мові перекладу, збігається з отриманою інформацією мовою оригіналу. Когнітивні витрати на пошук у довготривалій пам'яті і підбір відповідників, ймовірно, послаблюють процес повторення елементів мови оригіналу, по-друге, таке повторення витягнутих елементів мовою перекладу може унеможливити сприйняття нової інформації, яка вводиться мовою оригіналу.

Шарка Тімарова досліджує функції робочої пам'яті та її продуктивність при синхронному перекладі конференцій, і приходять до висновку, що синхронний переклад переважно пов'язаний із центральними виконавчими функціями і, що різні підпроцеси при синхронному перекладі імплементуються різними функціями робочої пам'яті [20, с. 119]. Таким чином, у синхронному перекладі немає чіткої однозначної кореляції специфічних функцій робочої пам'яті і відповідних їй підпроцесів.

Робоча пам'ять вважається однією з ключових когнітивних здібностей, необхідних для здійснення усного перекладу. Проте під час перекладу пам'ять використовується по-особливому, так, незважаючи на необхідність утримувати у пам'яті певний обсяг тексту мовою оригіналу до безпосереднього початку процесу перекодування інформації на рідну мову, синхронні перекладачі позбавлені можливості повторювати її.

Робоча пам'ять також потребує певної шліфовки. З одного боку, необхідно розвивати такі якості, як досить чітке фіксування звукових образів (інтонаційних і синтаксичних одиниць) мовного потоку мовою оригіналу зі збереженням їх у пам'яті на 1-2 секунди після закінчення звучання. З іншого

боку, є певні фактори, такі як відомості з теми та цілі виступу, основний зміст висловлювань і деяких найважливіших формулювань, котрі мають залишатися у свідомості протягом більш тривалого періоду, зазвичай до кінця виступу оратора або до закінчення конференції.

Коли оратор починає свою промову, перекладач задіює когнітивний механізм сприйняття і розуміння. На цьому етапі відбувається кореляція окремих фонем з наявними в довготривалій пам'яті перекладача фонемними наборами і з'єднання їх в окремі словоформи. Таким чином перекладач виокремлює значення, яким, на його думку, володіє конкретне слово в мові оратора, а також визначає місце цього слова у висловлюванні мовою перекладу. База даних різних значень слів також знаходиться в довготривалій пам'яті перекладача-синхроніста. Задля оперативного доступу до неї та вилучення необхідної інформації існують певні тригери, що дозволяють перекладачеві максимально точно ідентифікувати почутий набір звуків з тим чи іншим словом.

Основними лінгвістичними стрес-факторами для когнітивного механізму перекладача є термінологічна лексика, використовувані автором вихідного повідомлення аббревіатури, фразеологічні одиниці, каламбури та інші.

До числа контрзаходів, які допомагають перекладачеві долати додаткове стресове навантаження такого роду, крім тих чи інших стратегій, віднесемо постійну актуалізацію своїх знань щодо термінології конкретної сфери людської діяльності, розширення власних фонових знань, а також поповнення бази даних перекладацьких відповідностей стійких виразів, що зберігаються в довготривалій пам'яті.

При сприйнятті першого відрізка вихідного повідомлення у перекладача-синхроніста активізується мовна система вихідної мови. Після обробки інформації, що надійшла, активізується і мовна система мови перекладу, і надалі до закінчення процесу синхронного перекладу обидві ці мовні системи залишаються в активному стані. У цей момент активізується механізм перемикання між мовами, який забезпечує постійне сканування обох систем на

предмет відповідностей одиниць мови перекладу одиницям мови оригіналу. Підтримка обох систем в активному стані вимагає від перекладача-синхроніста значних когнітивних зусиль.

Найбільш стресовим для когнітивного механізму перемикання між мовами є міжмовна інтерференція. Для її нівелювання перекладач повинен уміти подавляти відповідності, які інтерферуються та активізувати ті відповідності, які найкращим чином задовольняють норми мови перекладу. Також у цьому випадку перекладач часто використовує прийом самокорегування [16, с. 302].

Після використання системи мови перекладу синхронний перекладач здійснює вибір варіанту перекладу. На цьому етапі відбувається перевірка передбачуваного варіанту на предмет відповідності змісту вихідного повідомлення відповідно до норм мови перекладу. Тут необхідно відзначити той факт, що перекладачеві доводиться постійно звірятися з тією термінологічною базою, яка відповідає тій чи іншій тематиці виступу. Крім цього синхроніст, постійно відстежуючи настрій і наміри автора повідомлення, має підбирати відповідні елементи в мові перекладу.

Головним стресовим фактором для механізму підбору варіанту перекладу є структурно-семантичний розрив між мовою оригіналу та мовою перекладу. Тобто, структура висловлювання і закладений автором сенс вихідного повідомлення не завжди збігаються з аналогічними конструкціями в мові перекладу [16, с. 311].

У результаті негативного впливу стресу саме увага перекладача зазнає суттєвої деградації. Достатньо всього декілька секунд неуважно слухати оратора, щоб перекладач-синхроніст зіткнувся з досить серйозними проблемами у функціонуванні всіх інших когнітивних механізмів. Для того, щоб не допустити таку ситуацію синхронний перекладач повинен вміти миттєво розслабитися на кілька секунд для відновлення власної уваги.

Тож, задля нівелювання негативного впливу стресу, перекладач повинен постійно вдосконалювати свої мовні знання, розширювати власний діапазон

відповідників, а також краще орієнтуватися в тій термінології, за тематикою якої йому належить здійснювати синхронний переклад. При цьому необхідно активніше задіяти прийом самокорегування.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ РОБОЧОЇ ПАМ'ЯТІ УСНОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

2.1 Розвиток професійно-комунікативної компетентності перекладачів

Однією з основних цілей навчання синхронного перекладу є розвиток перцептивних, мнемічних та інших здібностей, необхідних для оволодіння навичками і вміннями синхронного перекладу. Ця мета обумовлюється складністю синхронного перекладу як мовленнєвої діяльності та його психолінгвістичними особливостями, у тому числі особливостями сприйняття сигналу, що надходить, функціонування пам'яті на різних етапах обробки лінгвістичної інформації, специфікою продукування висловлювання мовою перекладу, а також особливостями контролю (моніторингу) генерованого перекладацького рішення. Всі процеси, що забезпечують функціонування синхронного перекладу як специфічної діяльності, так чи інакше пов'язані з використанням ресурсів пам'яті.

Перекладацька компетентність складається не лише зі знань щодо стратегії поведінки, вроджених особистих здібностей та характеристик, а й з додаткових навичок, які будуть засвоєні з практикою.

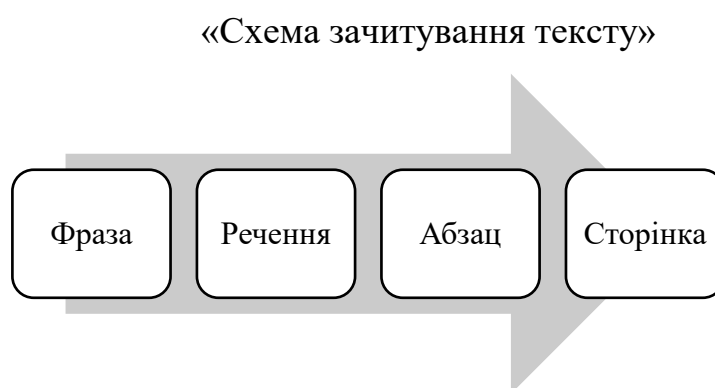
Метою підготовки усних перекладачів є допомогти студентам розвинути принаймні мінімальний рівень перекладацької компетенції, який з практикою у професійній сфері діяльності сформується у фактичний інтерпретаційний досвід. При навчанні перекладача до уваги беруться основні навички (наприклад, конспектування) і додаткові (наприклад, аналітичне слухання, публічний виступ, мнемонічні навички), пов'язані з компетенцією перекладача, які спочатку можуть практикуватися окремо, а потім об'єднуватися у процесі переходу від більш простих задач до більш ускладнених.

Задля перевірки функціонування робочої пам'яті усних перекладачів було проведено психолінгвістичний експеримент, під час реалізації якого студенти виконували завдання для розвитку мнемотехніки, швидкості перемикання між мовами та тренування темпу перекладу.

Метою завдань на мнемотехніку є розвиток об'єму оперативної пам'яті та засвоєння допоміжних прийомів запам'ятовування. Мнемотехніка дозволяє розвивати якісну і позиційну пам'ять, тобто запам'ятовування великого обсягу інформації та порядку проходження одиниць інформації.

Завдання полягало в максимально точному відтворенні фрагмента почутого тексту рідною мовою. Текст зачитувався поступово за схемою (Рис. 3):

(Рис. 3)

Після зачитаного відрізка виконувався переклад. Іншим завданням з текстом було відтворити його мовою оригіналу один за одним, тобто один студент починав, інший продовжував переказ тексту, особливо приділяючи увагу числам, датам та іменам. Уривок тексту містив у собі не лише загальну інформацію, а й числа, роки народження та власні імена.

Research and surveys have shown that men occupy leading positions not only in politics, but also in any other field. In the US, only 20 % of women hold leading positions, in the UK-21 %, in China-31 %, in Russia-42 %. Women hold only 25 % of technical positions, own 6 % of TV stations, and hold 5 % of senior positions in the media. Women pulled down barriers of gender-based discrimination. There are a lot of outstanding women who managed to prove their role and position in society. Among them are Marie Curie (1867-1934), Margaret Thatcher (1925-2013), Jane

Austen (1775-1817), Frida Kahlo (1907-1954), Coco Chanel (1883-1971). Their occupations belonged to different spheres, but still they showed their professional competence. Most women are aware of the existence of gender biases and stereotypes, and they are sure that these biases mostly affect working women, which is manifested in lower wages compared to men.

Перемикання на систему іншої мови потребує психічних, емоційних, розумових та часових затрат. Це доволі довгий та трудомісткий процес, при якому студент-перекладач має спочатку навчитися запам'ятовувати всю інформацію рідною мовою, потім іноземною і після цього всього переключатися на іншу мову.

Задля мобілізації здібностей перемикання, виконувалися вправи з рядом топонімів та числівників. У кожному з рядів перше слово зачитувалося українською мовою та перекладалося студентом на англійську, а наступне навпаки. Вправа проводилася у швидкому темпі до першої помилки студента. Ще однією з функцій цієї вправи є покращення пам'яті, оскільки студенти після перекладу мали відтворити ряди слів у правильній послідовності.

- *Аргентина, Kassel, Сполучені Штати Америки, Sydney, Фінляндія, Newcastle upon Tyne, Новий Орлеан, Bourton-on-the-Water, Пекін, Norwich, Хемніц, The Hague, Падуя, Louisville.*

- *Сто сорок п'ять, three million seven hundred and forty six thousand eight hundred, три тисячі вісімсот дев'яносто чотири, ninety nine hundred and forty six thousand, один мільйон п'ятсот сімдесят дві тисячі, fourteen million five hundred and thirty-eight thousand four hundred.*

При тренуванні темпу перекладу орієнтації на максимально швидкий темп недостатньо. Усному перекладачеві необхідно вміти регулювати темп своєї промови в залежності від темпу мови оратора.

Для тренування темпу мови студентів-перекладачів була розроблена низка вправ, яка базувалася на ехо-повторенні подкастів BBC News, а саме серія "A Promised Land" by Barack Obama [22]. Завдання полягало у тому, щоб

студент слідував промові спікера та не наздоганяв і не відставав від нього більш як на 1-3 слова з правом відставати лише на задану кількість слів.

Завдяки розробленому курсу, студенти не лише розвинули свою аудіальні вміння, а й покращили темп, збагатили свій словниковий запас, адже до кожного з 10 епізодів був розроблений глосарій, та найголовніше, завдяки такому експрес-курсу студенти збільшували обсяг своєї робочої пам'яті, що неабияк важливо для перекладача.

2.2 Психолінгвістичний експеримент

Н. В. Таценко зазначає, що «метою будь-якої дискурсивної системи є внутрішня тенденція до порівняно сталого стану, який так чи інакше слугує успішній комунікації та інтегральній перцепції інформації» [6, с. 87]. Тож, у межах дисципліни практика перекладу англійської мови 20 студентів другого курсу перекладали брифінг ООН *“Daily Press Briefing: Eswatini, Trip Announcement, Yemen, Ethiopia, Nigeria, Climate, Timor-Leste/COVID-19, Water/Health Care Facilities, Migrant Pay Gap”* [23].

В умовах дистанційного навчання переклад відбувався онлайн і кожен студент перекладав протягом чотирьох хвилин. Участь у брифінгу брали спікери с різних країн таких як: Нігерія, Есватіні, Іран, Ємен та Ефіопія.

Усі спікери говорили англійською мовою, та у кожного з них був акцент. У цьому і полягали складнощі, адже студенти, які не мали досвіду спілкування з жодною з цих груп населення, мали оволодіти ситуацією та виконати свою роботу на високому рівні.

Окрім акценту, ще є декілька складнощів з якими довелося зіткнутися – термінологія, аббревіатури та діалектичні конструкції, які використовували оратори.

Студенти працювали за моделлю Д. Жиля «Модель розподілу зусиль», а також користувалися стратегіями, описаними у моделі К. Сібера «Модель когнітивного навантаження».

Цей експеримент був проведений з однією групою студентів – 20 чоловік, проте 10 з них активно готувалися до цього завдання, виконуючи усі вправи описані у підрозділі 2.1, а інша частина групи, що також складалася із 10 студентів, не навчалася за розробленими матеріалами.

(Рис. 4)

«Загальна кількість студентів»

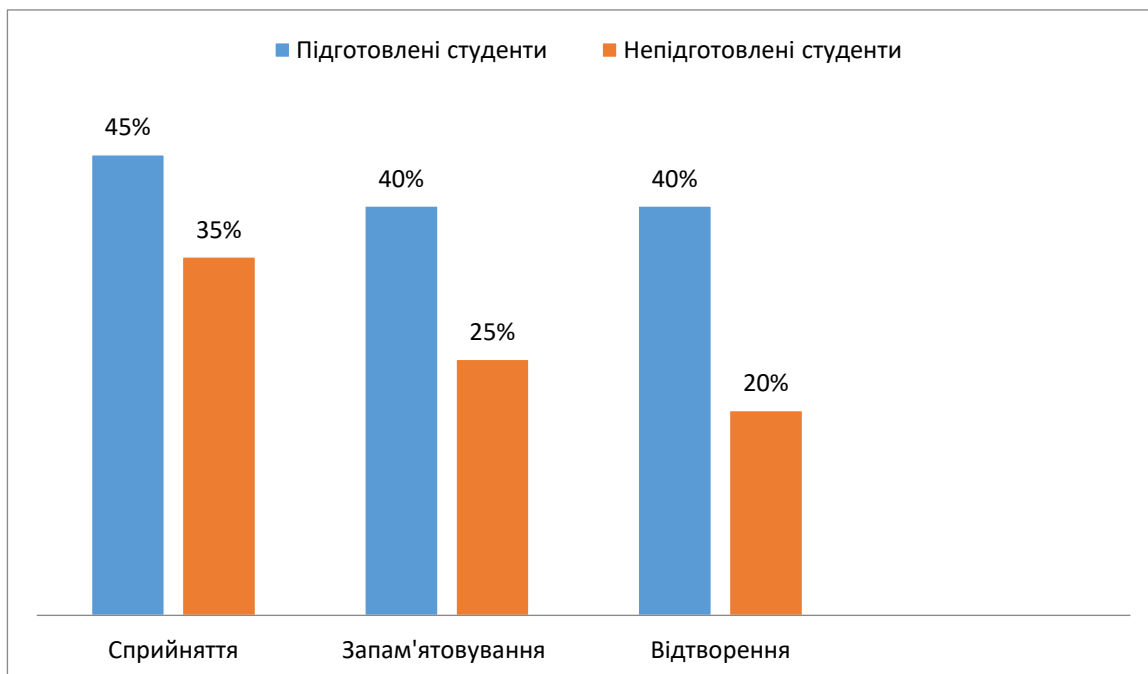

Результати проведеного експерименту можна побачити на діаграмі. Оскільки 10 студентів складають 50% від загальної кількості групи, можна побачити, що ті 50% студентів, котрі активно тренувалися та розширювали можливості робочої пам'яті показали досить гарні результати, а саме: з 50% підготовлених студентів – 45% добре сприйняли почутий текст ораторів, проте добре запам'ятати та вдало відтворити текст мовою перекладу змогли лише 40%, що складає 8 студентів. Говорячи про другу половину групи, яка також становить 50%, тобто непідготовлені студенти, можна спостерігати наступне: лише 35% змогли повністю сприйняти повідомлення, а от запам'ятати інформацію вдалося тільки 25% студентів, з формуванням та відтворенням промови мовою перекладу впоралися лише 20%, кількість яких складає 4

студенти, що є вдвічі менше від результату тих студентів, котрі готувалися до експерименту.

(Рис. 5)

«Результати експерименту відносно окремих підгруп»

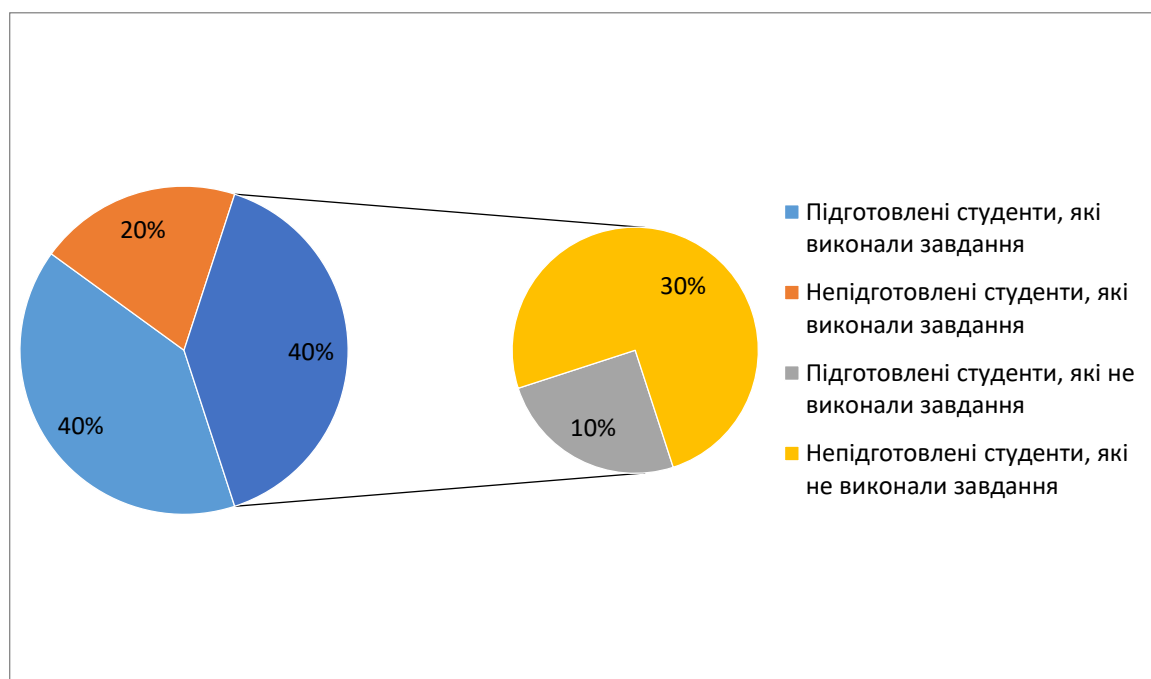
Задля отримання об'єктивних даних проведеного психолінгвістичного експерименту, була зіставлена наступна діаграма. Де зображено результати експерименту відносно цілої навчальної групи – 20 осіб. Підготовлені студенти, загальна кількість яких складала 10, тобто 50%, що дорівнює кількості непідготовлених, теж 10 – 50%, мають наступні результати: 8 студентів – 40% впоралися з поставленим завданням відмінно, проте 10% – 2 студенти не виконали завдання повністю, 1 студент не сприйняв повідомлення мовців повною мірою, а інший не зміг запам'ятати всю необхідну для перекладу інформацію. Говорячи про інші 50% – непідготовлених студентів, спостерігаємо наступне: 4 студенти, що складає 20% – змогли сприйняти, запам'ятати та відтворити повідомлення мовою перекладу, проте 30% – 6 осіб, не впоралися з поставленою задачею.

Тож, від загальної кількості студентів – 12, що складає 60% від усієї групи впоралися з завданням, серед них 40% – заздалегідь підготовлених, і

лише 20% – непідготовлених, що вдвічі менше. Розглядаючи кількість студентів, котрі взагалі не змогли виконати завдання, то їхня кількість складає 8 осіб – 40%, із них лише 2 студенти, тобто 10% готувалися до експерименту, і 30% – 6 студентів, які не мали попередньої підготовки.

(Рис. 6)

«Результати експерименту відносно всієї групи»

Як можна побачити, та частина студентів, яка протягом одного місяця плідно готувалася до фінального етапу експерименту, а саме до контрольного завдання з прослуховуванням та синхронним перекладом брифінгу ООН, показала вражаючі результати у порівнянні зі своїми колегами.

Звичайно, оскільки рівень знання англійської мови у студентів однієї групи приблизно однаковий, то зі сприйняттям тексту впоралися майже на одному рівні, та все ж є невеликий відрив, який обумовлений тим, що у рамках підготовчих вправ, було прослухано чимало відео та аудіо з різними спікерами, які мали різні акценти та вживали свої власні фразеологічні та діалектичні одиниці мовлення.

Щодо категорії запам'ятовування тексту промови, можна помітити значний відрив, оскільки тренування пам'яті є одним із основних завдань у

формуванні професійно-комунікативної компетентності усного перекладача. Задача розширення можливостей робочої пам'яті полягає перш за все в систематичності виконання вправ на мнемотехніку, ехо-повтор, прослуховування та відтворення подкастів по пам'яті, а також їхній переказ.

На етапі відтворення також виникли деякі труднощі, пов'язані з попередніми етапами, адже якщо студент не сприйняв текст, потім не зміг запам'ятати, то відтворення повідомлення мовою перекладу буде дещо складним. Також причиною низького відсотку відтворення є те, що не всі змогли підібрати правильні відповідники, а деякі взагалі вперше чули певні терміни та аббревіатури.

Завдяки психолінгвістичному експерименту вдалося виявити, що перекладач-синхроніст отримує частину вихідного повідомлення, яка заповнює короткочасну пам'ять, у такому випадку подальша інформація з повідомлення автоматично відходить на задній план. У міру надходження в робочу пам'ять частин повідомлення їхня обробка здійснюється наступним чином:

Табл. 2.1

«Етапи обробки повідомлення в робочій пам'яті»

1 етап	відбувається декодування частини повідомлення вихідною мовою та перехід з поверхневого на глибинний рівень;
2 етап	декодована частина повідомлення надходить в робочу пам'ять для тимчасового зберігання;
3 етап	перекодування з глибинного на поверхневий рівень мови перекладу і збереження результату в робочій пам'яті;
4 етап	отриманий результат проходить перевірку на відповідність мові перекладу й відбувається процес відтворення повідомлення, або ж повторний процес обробки.

На випадок, якщо на четвертому етапі відбудеться повторна обробка почутої частини повідомлення, виникає ризик того, що робоча пам'ять буде

переповненою, і, як наслідок, мозок перекладача відмовиться від отримання подальшої інформації, що призведе до прогалин у самому перекладі.

Відмінності у сприйнятті інформації, що надходить, і в подальшому впливає на весь процес обробки сигналу і, відповідно, кодування частин інформації на мову перекладу, обумовлені індивідуальними відмінностями, а саме об'ємом робочої пам'яті синхронних перекладачів. Однак робоча пам'ять забезпечена «механізмом розподілу ресурсів» і реагує відповідно до характеристик того завдання, яке необхідно вирішити перекладачеві.

Робота з розвитку пам'яті студентів полягає у вдосконаленні як довготривалої, так і короткочасної пам'яті. Довготривала пам'ять вдосконалюється за лінією ємності та підвищення оперативності відтворення. Ємність довготривалої пам'яті майбутнього синхронного перекладача повинна дозволяти запам'ятовування і зберігання великого вокабуляра, значного (у кілька тисяч одиниць) набору лексико-граматичних відповідностей і найширших відомостей у сферах політики, економіки, культури, науки і техніки.

До оперативності відтворення ще більш високі вимоги. Для успішного процесу синхронного перекладу лексико-граматичні еквіваленти повинні витягуватися з довготривалої пам'яті практично миттєво, часто ще до закінчення звучання сегменту вихідного тексту. Відповідні відомості з обговорюваної тематики, необхідні для прийняття адекватних перекладацьких рішень, також повинні оперативно і без труднощів надходити на рівень актуального усвідомлення.

Короткочасна пам'ять також потребує складної шліфування. З одного боку, необхідний розвиток таких якостей, як досить чітке відображення звукових образів прослуховуються синтагм, ритмічних груп та інших інтонаційних і синтаксичних одиниць мовного потоку на мові оригіналу зі збереженням їх в пам'яті на 1-2 секунди після закінчення звучання. На такий же короткий термін повинні утримуватися у пам'яті частини вимовлених відповідностей і трохи довше (до закінчення конструювання фрази) прийняті

граматичні зобов'язання щодо породження висловлювань мовою перекладу. З іншого боку, від короткочасної пам'яті потрібно запам'ятовування і збереження у свідомості на більш тривалий період (зазвичай до кінця виступу оратора або до закінчення засідання) відомостей з теми і мети виступу, основного змісту висловлювань і деяких найважливіших формулювань.

Отже, обмеженість робочої пам'яті за обсягом не є вирішальним фактором її функціонування і не визначає ефективність роботи синхронного перекладача в цілому. Більше того, як уже було сказано, обмеження робочої пам'яті можуть бути подолані через тренування.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вищесказане, підкреслимо в якості основних характеристик когнітивного механізму перекладача наступні: гнучкість, динамізм, широкі операційні можливості, високу швидкість перемикавання мовних і культурних кодів, швидкий перехід з однієї системи культурно-когнітивних координат в іншу, здатність приймати миттєві рішення, активність всіх механізмів пам'яті, розвинену інтуїцію, здатність до рефлексії, вміння одночасно виконувати різноманітні мовні дії, широкий арсенал знань. У рамках комунікативної ситуації інтерпретації через виконання декількох типів операцій застосовуються та виявляються різні рівні активованої свідомості, а також задіяні когнітивні механізми, які забезпечують ефективність та ментальну енергію

Перекладачеві потрібно не тільки знати правила аналізу на різних рівнях кожної з мов, залучених у цей процес, але також і те, на яких рівнях вони відповідають один одному. Тоді процес перекладу буде пов'язаний з безперервним синтезом і аналізом можливих перекладів повідомлення джерела, безперервним породженням, контролем і перевіркою перекладу по порівнянні з вихідним повідомленням, як воно розуміється перекладачем. Контроль і можливий перегляд є скоріше невід'ємною частиною процесу, ніж додатковими видами діяльності, здійснюваними після перекладу.

Механізм перемикавання між мовами забезпечує постійне сканування обох систем на предмет відповідностей одиниць мови перекладу одиницям мови оригіналу. Підтримка обох систем в активному стані вимагає від перекладача-синхроніста значних когнітивних зусиль.

У процесі синхронного перекладу з підвищенням рівня стресу може відбуватися зміна стану мовної свідомості перекладача. Залежно від рівня підготовки перекладача, як в лінгвістичному, так і в психологічному плані, він адаптується до нової зміненої ситуації перекладу і застосовує ті чи інші прийоми для подолання наслідків збільшеного стресу. Це дозволяє йому не

допустити втрати інформації, що перекладається. Тож професійна надійність перекладача-синхроніста безпосередньо залежить від того, наскільки він здатний нівелювати наслідки додаткового стресового навантаження.

Розглянувши дискурс усного перекладу, ми з'ясували, що тип робочої пам'яті перекладача співвідносяться зі стандартними функціями, знайденими в системах розмовної мови. Також нам вдалося окреслити сучасний стан цільових діалогових систем, акцентуючи увагу на підходи моніторингу когнітивних процесів, заснованих на роботі пам'яті. Проведений психолінгвістичний експеримент виявив, що кількість помилок на одиницю тексту, кількість пауз у мовленні – зменшилися, а процес запам'ятовування, темп викладення перекладу помітно зросли.

Також вдалося виявити, що на процес перекладу впливає не лише освіченість перекладача, яка полягає в ідеальному знанні двох мов та великому словниковому запасі, а й те, наскільки гарно розвинені процеси моніторингу, необхідні для прийняття адекватних перекладацьких рішень, робоча пам'ять, яка вважається однією з ключових когнітивних здібностей, необхідних для здійснення усного перекладу. Також важливими є вміння правильно використовувати перекладацькі трансформації та нівелювати стрес, за допомогою певних стратегій, актуальних для перекладачів.

Можна сказати, що обмеженість робочої пам'яті за обсягом не є вирішальним фактором її функціонування і не визначає ефективність роботи синхронного перекладача в цілому. Більше того, як уже було сказано, обмеження робочої пам'яті можуть бути подолані через тренування.

Результати цього наукового доробку допомагають краще зрозуміти складну когнітивну діяльність усного перекладача, яка має відношення як до досліджень з когнітивних процесів в цілому, так і до інтерпретаційних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воробйова О.П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. — Харків: Константа, 2004а. — № 635. — С. 18-22.
2. Гончаренко Е.П. К вопросу о переводе последовательном и синхронном (из личного опыта обучения и преподавания). 2013. URL: http://confcontact.com/2013_06_07/8_Goncharenko.html (дата звернення: 30.11.2020).
3. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход // Когнитивные исследования языка. Вып. III. Типы знаний и проблемы их классификации: Сб. науч. трудов / Ред. Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдырев. – М.-Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 61–74.
4. Жигірь В. І. Методи дослідження статистичних даних професійної педагогіки у підготовці менеджерів для освітньої діяльності / В. І. Жигірь // Молодь і ринок. – 2010. – №7-8 (66-67). – С. 60–65.
5. Максименко О.В., Фокін С.Б. “Community interpreting”: новий виклик для перекладача. *Українське мовознавство*. 2010. Випуск 40/1. С. 333–338.
6. Таценко Н. В. Реалізація емпатії в сучасному англомовному дискурсі: когнітивно-синергетичний аспект. Монографія. Суми: Сумський державний університет, 2017. – 357 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/53030> (дата звернення: 20.01.2021).
7. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів : посібник / В. І. Перебийніс. – 2-е вид., випр. і допов. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 176 с.
8. Прокопенко А. В. Кореляція когнітивних процесів та робочої пам'яті перекладача / А. В. Прокопенко, В. М. Рава // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: «Філологія. Соціальні комунікації». – 2020. – Том 31 (70). Випуск 4 (41).

9. Baddeley, A. D. The episodic buffer: A new component of working memory? *Trends in Cognitive Sciences*. 2000. Vol. 4 (11). P. 417–423.
10. Chmiel A. Directionality and context effects in word translation tasks performed by conference interpreters. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics*. 2016. Volume 52. P. 269–295.
11. Dam H. V. Interpreters' notes: On the choice of language. *Interpreting*. 2004. Vol. 6. Issue 1. P. 3–17.
12. Dubsloff F., Martinsen B. Exploring untrained interpreters' use of direct versus indirect speech. *Healthcare Interpreting: Discourse and Interaction* / eds. : F. Pöchhacker, M. Shlesinger. Amsterdam : John Benjamins, 2007. P. 53–76.
13. Gavioli L. Negotiating renditions in and through talk: some notes on the contribution of conversation analysis to the study of interpreter-mediated interaction. *Lingue Culture Mediazioni - Languages Cultures Mediation*. 2014. Vol. 1–2. P. 37–55.
14. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Amsterdam : John Benjamins, 2009. 283 p.
15. Hale S. Public service interpreting *The Oxford Handbook of Translation Studies* / eds. : K. Windle, K. Malmkjaer. Oxford : Oxford University Press, 2011. P. 343–356.
16. Korpala P. 2016. Interpreting as a stressful activity: physiological measures of stress in simultaneous interpreting. In: Katarzyna Dziubalska-Kolaczyk, Bogusława Whyatt, Language processing in translation. P. 297-316.
17. Seeber K. G. Cognitive load in simultaneous interpreting: Existing theories - New models. *Interpreting*. 2011. Vol. 13 (2). P. 176–204.
18. Seeber K. G. Cognitive load in simultaneous interpreting: measures and methods. *Target. International Journal of Translation Studies*. 2013. Vol. 25, Issue 1 : Interdisciplinarity in Translation and Interpreting Process Research / eds. : M. Ehrensberger-Dow, S. Göpferich, S. O'Brien. P. 18–33.

19. Tebble H. Interpreting or interfering? *Coordinating Participation in Dialogue Interpreting* / eds. : C. Baraldi, L. Gavioli. Amsterdam : John Benjamins. 2012. P. 23–44.

20. Timarová Š. Working memory in conference simultaneous interpreting : Doctoral dissertation / University of Leuven/Charles University. 2012.

21. Tiselius E. Experience and expertise in conference interpreting: An investigation of Swedish conference interpreters : Doctoral dissertation / University of Bergen. 2013.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

22. A Promised Land by Barack Obama: Audio book: 11 Episodes // Unmissable Sounds BBC. – Access mode: <https://www.bbc.co.uk/sounds/series/m000q57g> (Last accessed: 20.01.2021).

23. Daily Press Briefing: Eswatini, Trip Announcement, Yemen, Ethiopia, Nigeria, Climate, Timor-Leste/COVID-19, Water/Health Care Facilities, Migrant Pay Gap. // United Nations. – Access mode: http://webtv.un.org/search/daily-press-briefing-eswatini-trip-announcement-yemen-ethiopia-nigeria-climate-timorlestecovid-19-waterhealth-care-facilities-migrant-pay_gap/6216195592001/

АНОТАЦІЯ

У дослідженні переклад розглядається як процес і результат із когнітивної та психолінгвістичної точки зору. Усі процеси, що забезпечують функціонування синхронного перекладу як специфічного виду діяльності, так чи інакше пов'язані з використанням ресурсів пам'яті людини. Робоча пам'ять вважається однією з ключових когнітивних здібностей, необхідних для здійснення якісного усного перекладу.

Актуальність теми наукової роботи зумовлена затребуваністю вивчення перспективного напрямку дослідження роботи когнітивних ресурсів людини та незначною кількістю праць присвячених когнітивній обробці інформації, а саме тому, як перекладач керує процесом інтерпретації.

Мета дослідження полягає у виявленні специфіки функціонування когнітивних механізмів та робочої пам'яті усного перекладача.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- обґрунтувати важливість розвитку професійно-комунікативної компетентності перекладача;
- з'ясувати способи нівелювання основних лінгвістичних стрес-факторів під час перекладу;
- здійснити емпіричне дослідження робочої пам'яті усного перекладача;
- осмислити функціонування робочої пам'яті перекладача;
- виокремити базисні характеристики когнітивних моделей перекладу;
- окреслити процеси моніторингу при синхронному перекладі.

У роботі були використані такі **методи** дослідження: *дефінітивний* – для визначення базисних термінів психолінгвістики та перекладознавства, *контрастивний аналіз*, що уможлиблює порівняння та виокремлення диференційних ознак функціонування робочої пам'яті серед студентів, які мали попередню підготовку, та тих, котрі не виконували розроблених вправ,

евристичний метод, що передбачає зібрання раніше зафіксованого матеріалу дослідження, тобто когнітивних моделей, процесів моніторингу та функцій робочої пам'яті, *статистичний метод* на основі дослідження В. І. Перебийніс для встановлення тенденції у вдосконаленні функціонування робочої пам'яті у майбутніх перекладачів та для формування підрахунків і зіставлення діаграм з метою отримання об'єктивних даних проведеного експерименту, *метод педагогічного експерименту*, який полягає у спеціальній організації педагогічної діяльності викладачів, учнів і студентів з метою перевірки, обґрунтування заздалегідь розроблених теоретичних припущень і гіпотез, а саме позитивний вплив розробленого курсу вправ, націлених на вдосконалення робочої пам'яті студентів-перекладачів.

Ключові слова: когнітивні процеси, фактор стресу, синхронний переклад, робоча пам'ять, усний перекладач, функції моніторингу.